

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВЛАСНИХ ІМЕН В АНГЛОМОВНОМУ КАЗКОВОМУ ДИСКУРСІ

О.В. Бока

Стаття присвячена власним іменам (об'єкт дослідження), що є обов'язковим елементом казкового дискурсу і несуть когнітивне, семантичне і комунікативне навантаження. Когнітивний підхід до дослідження функціонально-прагматичних властивостей власних імен в англomовному казковому дискурсі розкриває смислове наповнення, екстралінгвальні особливості та прагматичну спрямованість(предмет дослідження) власних імен як трансферів когнітивної інформації.

У домені сучасної лінгвістики превалюють аспекти когнітивної та прагматичної спрямованості тексту. Обов'язковим елементом казкового дискурсу є власні імена (об'єкт нашого дослідження), які несуть семантичне, комунікативне й когнітивне навантаження. За визначенням New Webster's Dictionary, власні імена (ВІ) – це іменники або прикметники, які називають конкретну людину та пишуться з великої літери [1, 1197]. ВІ мають у мові особливий статус і не підпорядковуються певним закономірностям, характерним для загальних назв [2, 41]. Ономастика як розділ лексикології виокремилася в самостійну науку, коли науковці чітко усвідомили сепаративність ВІ від загальних [3, 69]. Когнітивна спрямованість ВІ, їх орієнтація на читача, авторські інтенції, закладені у ВІ, постають предметом дослідження. Комунікативно-когнітивний підхід до ВІ та їх функціонування у тексті є актуальним в руслі сьогоденної лінгвістики (Співак С.М., Ярова С.А., Лазаренко Л.М. та ін.) [4, 1], [4, 231], [6, 217]. Метою даної статті є дослідження фонових знань, які містять у собі ВІ в англomовному казковому дискурсі, та їх когнітивна спрямованість на читача.

Ахманова О.С. ідентифікує ВІ як слова або словосполучення, специфічне призначення яких полягає в розпізнанні індивідуальних предметів без відношення до їх ознак, тобто без встановлення відповідностей між якостями предмета [7, 175]. Як зазначає Співак С.М., ВІ стали кодами фонових знань, специфічними видами згорнутих національно-культурних текстів, що зберігають у своїй семантичній пам'яті культурно-історичні сюжети, вписані в сучасну суспільну свідомість [4, 1] Засоби номінації та образи, які покладені в основу імені, є етнічно обумовленими, незважаючи на те, що в образності імен наявними є типовість та антропологічні універсали. Імена та прізвиська в розмовній мові пов'язані з реаліями, традиціями, релігією [8, 15]. У ВІ завжди відбивається культура і соціальне життя суспільства [8, 22]. Екстралінгвальні фактори суттєво впливають на якісний склад імен та їх місце у мові як мовних знаків, що ідентифікують індивіда та мають яскраво виражений національно-культурний компонент [9, 148]. ВІ як одиниці номінації слугують виділенню, ідентифікації та характеристик певної реалії та паралельно сприяють активізації знань про неї [10, 430]. ВІ виконують називну функцію та функцію репрезентації окремих фрагментів світу та його концептуалізації.

У Суперанської О.В. читаємо, що ВІ не мають конотації, тобто умовної інтенції; вони мають денотацію, оскільки номінують індивіда, щоб вирізнити його серед інших. Значення ВІ відоме лише тим, кому індивід представлений [8, 69]. У мові, поза межами дискурсу, ВІ не мають денотативного значення [11, 106]. Когнітивна спрямованість ВІ полягає в осмисленні акта номінації з когнітивної позиції та у формулюванні відповіді на питання, які набори концептів і чому вербалізуються у певній мові, яка конкретна мовленнєва форма при цьому обирається [10, 71]. У віці від двох років мовленнєвий та когнітивний розвиток впливають один на одного, а назви, в т.ч. ВІ, стають джерелами знань про об'єкти. Когніція і комунікація як головні функції мови однаковою мірою детермінують її специфіку та структуру [10, 325]. Їх слід досліджувати при їх перманентному узгодженні та взаємозалежності.

Часто ВІ передають адресату інформацію та знання про статус і положення, яке займає індивід в суспільстві. Соціальний статус людини – це положення людини в

соціальної системі, права, обов'язки та, як наслідок, взаємне очікування певної поведінки. При цьому особисті характеристики людини займають другорядну позицію. Індикацією статусу людини часто є його ім'я. В імені закодовано національність, стать, вік та сімейний стан індивіда. Навіть право на ім'я може мати свідомством соціального статусу. Якщо з когнітивної позиції дослідити ВІ у певному суспільстві, можна здобути знання про загальні та специфічні моделі поведінки людей, які розмовляють спільною мовою і поділяють систему оцінювальних норм даного суспільства, встановити принципи суспільного устрою [12, 5]. Вираження соціального статусу в ВІ може носити як імпліцитний (конотації, асоціації), так і експліцитний характер.

Оніми в більшій мірі, ніж апелятиви, реагують на суспільні зміни. У ВІ завжди, незалежно від волі тих, хто дає ім'я, відбивається культура і соціальне життя суспільства. Виконуючи ряд соціальних функцій, ВІ живе і розвивається згідно із законами мови, в той час як причини, що стимулюють розвиток іменних систем, є соціальними за своїм походженням, тобто знаходяться поза межами лінгвістики [8, 26]. Навіть форма імені – структурний компонент ономастики, певним чином обумовлений соціальними факторами.

Існують чотири головні способи виникнення ВІ: трансформування апелятива у ВІ (онімізація), запозичення іншомовних ВІ, перехід ВІ з одного розряду до іншого (трансонімізація) та штучне створення імен-оказіоналізмів [8, 473].

На відміну від ВІ, загальне ім'я співвідносить предмет з його класом, має основну та додаткові конотації. Власне ім'я пов'язане з індивідуальним предметом чи з кількома однойменними об'єктами, кожен з яких сприймається індивідуально. ВІ означає окремий предмет, не пов'язане з поняттям, проте може мати додаткові конотації. Якщо побічна конотація переростає у головну, ВІ перетворюється на загальне. ВІ завжди конкретні. Якщо конкретність об'єкта не є наявною, спостерігається тенденція переходу ВІ у загальне [8, 113]. Зазначені процеси, що відбуваються між власними та загальними іменами (ЗІ), утворюють універсальну групу імен в мовних системах. Вони займають центральне місце на векторі загальні імена (ЗІ₁) – ВІ – ЗІ₂.

ЗІ₁ та ЗІ₂ ідентифікують предмет, реалізують денотативне або конотативне значення. На відміну від ЗІ, ВІ вказують на окремий предмет, іменують його. Об'єкт, який називає ВІ, є конкретним. З часом ВІ конвертуються у ЗІ, актуалізується тенденція переходу ВІ → ЗІ [8, 113].

ВІ, що утворюються від загальних, можуть розвивати свою дериваційну парадигму. Похідні від ВІ слова зберігають за собою сему імені. Пор.: англ. *present-day Shakespeare, Conan Doyle's style*; укр. *тургенівська дівчина, сучасний Франко, шевченківський стиль*. Ці деривати збагачують свою семантику, вказують на типізовані риси зазначених осіб.

Поява нових конотацій уможлиблюється дією екстралінгвальних чинників. Наприклад, коли денотат ВІ є відомим членам певного соціуму. У цьому випадку ім'я повертається у парадигму ЗІ [8, 117]. В художній літературі апелятивність ВІ представлена в так званих промовистих іменах. Ці імена за формою ідентичні загальним іменам, що позначають риси, найбільш властиві персонажам. Ім'я персонажа є вагомим фактором у створенні твору. Воно актуалізує авторську прагматичну направленість тексту на читацьку співучасть. Головна мета апелятивної функції ВІ – збудження образів та емоцій, викликаних значеннями, що містяться у асоціативному та семантичному полі ВІ. Емотивність ВІ, у свою чергу, активізує процес його осмислення [4, 14]. Т.ч. створюється контакт між автором і читачем, що гарантує успішність творчої комунікації.

Ім'я в літературному творі виконує важливу роль орієнтира у часі та просторі. У мові художньої літератури колишнє загальне значення імені може мати характерологічне застосування, ім'я та прізвище персонажу може бути елементом його характеристики. Найпростішим прикладом зазначеного є промовисті імена та

прізвиська [8, 32]. Імена літературних персонажів можемо поділити на ті, що характеризують героїв експліцитно та імпліцитно, і дійдемо висновку, що в художньому творі момент характеристики важливіший, ніж просто номінація.

Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення ВІ передбачає визначення функціонально-прагматичних властивостей ВІ в англійському художньому дискурсі, з'ясування концептуального підґрунтя композиційно-сислової структури і ролі ВІ у її формуванні [4, 3]. Сислове наповнення ВІ визначається шляхом семантичного аналізу дефініцій та дескрипцій, що містяться у культурологічних словниках.

Власні імена відомої збірки Клайва Л'юїса "Хроніки Нарнії" викликають дослідницький інтерес як резерв фактичного матеріалу для лінгвістичних досліджень і в першу чергу для ономастичних [13, 12]. Називаючи героя, ВІ стає тематичним словом. Завдяки своїй невіддільності від дійової особи, ім'я сприймається в асоціативному комплексі з нею, отримує право не лише вказувати на позначуваний об'єкт, але й слугувати його характерологічним представником. Тобто, коли ВІ входить у контекст, воно може прийняти будь-яке наповнення. Змістовне насичення ВІ відбувається поступово [8, 110]. Воно включає в себе всі кваліфікації персонажа, які надає йому автор.

Герої ряду фантастичних казок ("Хроніки Нарнії") наділені надзвичайною силою, здібністю, винахідливістю, які допомагають їм подолати усі випробування на шляху до мети. За тематичною ознакою казки поділяються на чарівні, побутові та анімалістичні [14, 2]. Фантастичні казки первісно мали магічне призначення, яке з часом було втрачено. У сучасних фантастичних казках поєднується міфічне, фантастичне і героїчне начала [15, 322]. Одна із головних функцій казок – пізнавальна – акумулюється у ВІ персонажів казки, які є трансферами когнітивної інформації та несуть у собі знання про національні особливості певного етносу й спосіб його життя, працю, побут, природні умови, індивідуальні риси наратора та героїв.

Пор.: *And in those days there lived in London a girl called Polly Plummer. Plummer* ← англ. *plum* – укр. *ласий иматочок; вигідне замовлення* ← *слива* [16]. Прізвиське головної героїні казки, маленької англійської дівчинки, котрій не вистачає пригод та спілкування, хоч і має прозору мотивацію, проте є досить типовим для англійців. Пор.: *...for Digory was the sort of person who wants to know everything, and when he grew up he became the famous Professor Kirke who comes into other books. Digory* ← англ. *digo* – укр. *гребля, загата*. *Kirke* ← англ. *kirk* – укр. *церква* [16]. З ВІ цих персонажів дізнаємось про вірного, надійного друга та розумну освічену людину. Пор.: *"That was the secret of secrets," said the Queen Jadis* [16]. *Jadis* ← англ. *jadish* – укр. *неприсойний, нечесний*. Ім'я королеви дає читачеві певне уявлення про даного персонажа, налаштовує на сприйняття цієї особи саме як негативного персонажу.

Специфічною рисою ряду казок Клайва Л'юїса "Хроніки Нарнії" є поєднання фантастичного типу казки з анімалістичним. Тварини у цих казках діють поряд з людьми та чарівними істотами, роблячи добрі або погані вчинки. Казки про тварин є генетично найдавнішими, пов'язаними з тотемічними уявленнями [15, 321]. К. Л'юїс, використовуючи знання та досвід, накопичені англійською нацією, робить тварин героями своїх казок та замість надавання імен капіталізує загальну назву тварини, яка стає власною. Відбувається процес конверсійного переходу загального імені у власне. Пор.: *The Lion was pacing to and fro about that empty land and singing his new song. The Lion* ← англ. *lion* – укр. *лев*. *The Jackdaw became so embarrassed that it hid its head under its wings as if it was going to sleep. The Jackdaw* ← англ. *jackdaw* – укр. *галка*. *Come hither to me, you the chief Dwarf, and you the River-god, and you Oak and the Owl, and both the Ravens and the Bull-Elephant. The Owl* ← англ. *owl* – укр. *сова*. *The Raven* ← англ. *raven* – укр. *ворон, крук*. *The Bull-Elephant* ← англ. *bull-elephant* – укр. *слон*.

Когнітивно-прагматична спрямованість зазначеного типу ВІ полягає у використанні назв тварин згідно з історично-національними уявленнями етносу.

Диференціація тварин на добрих і поганих, хитрих і відвертих, хоробрих та боязких відповідає уявленням англійців про певні види тварин що, в свою чергу, дозволяє читачеві дізнатись про світогляд певної нації, а дитині краще познайомитися з тваринами та характерними їм рисами.

Пр.: *When the Bulldog spoke to him (or, as he thought, first snarled and then growled at him) he held out his shaking hand and gasped "Good Doggie, then, poor old fellow. The Bulldog ← англ. bulldog – укр. бульдог (злий сильний собака). "Well?" said the He-Beaver at last, "what, in the name of Aslan, are these?" The Beaver ← англ. beaver – укр. бобер. A Panther, which had been washing its face, stopped for a moment to say. Panther← англ. panther – укр. пантера, леопард. "You surely don't mean," said the Jackdaw to the Badger, "that you think its a talking animal! It didn't say any words." The Badger ← англ. badger – укр. борсук. "I tell you what!" said the Donkey brightly, "perhaps it's an animal that can't talk but thinks it can." The Donkey ← англ. donkey – укр. осел.*

На матеріалі вищенаведених прикладів бачимо, що конверсійний перехід загальних імен у власні та використання утворених таким чином ВІ дають наратору змогу реалізувати когнітивну функцію ВІ та ознайомити читачів різного віку з етнічними уявленнями щодо певного явища.

Когнітивна спрямованість ВІ в англомовному казковому дискурсі проявляється в інформації, яку містять ВІ, в їх структурі та семантичній наповненості, що дозволяє читачеві пізнавати світ у процесі декодування ВІ. Перспективним вважається дослідження поліаспектності, поліфункціональності, полімодальності ВІ англомовного казкового дискурсу.

SUMMARY

The article deals with proper names (object of the article,) which are obligatory in fairy-tale discourse and are cognitively, semantically and communicatively charged. Cognitive way of studying functional and pragmatic features of proper names in English fairy-tale discourse reveals semantic meaning and pragmatic orientation of proper names as transferring units of cognitive information.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. New Webster's Dictionary – Surjeet Publications, Delhi, 1988 – 1824p.
2. Брозголь О. Имя собственное в структуре товарного знака// Матеріали міжвузівської студентської наукової конференції. Зіставне вивчення германських і романських мов і літератур.– Донецьк: ДонНУ, 2005. – Ч.1. – С.41-44.
3. Ермолович Д.И. Теория перевода и ономастика// Вестник МГЛУ.– 2005. – Вып. 488. – С.67-90.
4. Співак С.М. Власна назва в композиційно-смісловій структурі віршованих текстів американської поезії: комунікативно-когнітивний підхід: Автореферат. – Київ, 2004 – 19с.
5. Ярова С.А. Функціонування власних назв у художньому тексті та проблема їх перекладу// Філологічні студії. – 2004. – С. 230 – 235.
6. Лазаренко Л.М. Соціокультурний компонент перекладу антропонімічної та топонімічної лексики художнього твору// Вісник Сумського державного університету. Сер. Філологічні науки, 2004. - №3 (62). – С. 217-222.
7. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 608с.
8. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366с.
9. Вуколова В. Особливості перекладу російських експресивних антропонімів засобами англійської мови // Філологічні студії № 1(25). Науковий часопис – 2004. – С.146-151.
10. Кубрякова Е.С. Язык и знание. - Москва: Языки славянской культуры, 2004. - 556с.
11. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 261с.
12. Карасик В. Язык социального статуса. – М.: Гнозис, 2002 – 333с.
13. Галас Б.К. Український ономастичний матеріал у рукописних словниках XIX ст. // Шоста республіканська ономастична конференція. Тези доповідей і повідомлень. I. Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика. – Одеса, 1990. – С.12 – 13.
14. Швачко С.А. Содержательно-структурные аспекты английских сказок и стихотворений: Методические рекомендации. – Сумы: СГПИ, 1988. – 34с.
15. Літературознавчий словник-довідник. Друге видання. – Київ: Академія, 2006 – 753с.
16. <http://artefact.lib.ru/library/lewis.htm>

Надійшла до редакції 19 лютого 2007 р.